

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS

2004 metai

1

LITHUANIAN INSTITUTE OF HISTORY

THE YEAR-BOOK
OF LITHUANIAN
HISTORY

2004

1

VILNIUS 2005

LITAUISCHES INSTITUT FÜR GESCHICHTE

JAHRBUCH
FÜR LITAUISCHE
GESCHICHTE

2004

1

VILNIUS 2005

UDK 947.45
Li 237

Redakcinė kolegija:

Egidijus ALEKSANDRAVIČIUS
Vytauto Didžiojo universitetas

Alfonsas EIDINTAS
Vilniaus universitetas

Zigmantas KIAUPA (pirmininkas)
Lietuvos istorijos institutas

Česlovas LAURINAVIČIUS
Lietuvos istorijos institutas

Ingė LUKŠAITĖ
Lietuvos istorijos institutas

Bronius MAKASKAS
Lenkijos MA Istorijos institutas

Jolita MULEVIČIŪTĖ
Kultūros, filosofijos ir meno institutas

Edmundas RIMŠA
Lietuvos istorijos institutas

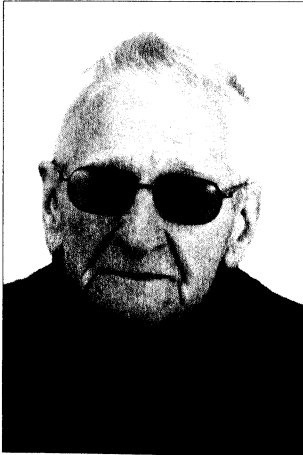
Jolita SARCEVIČIENĖ (sekretorė)
Lietuvos istorijos institutas

Vladas SIRUTAVIČIUS
Lietuvos istorijos institutas

Saulius SUŽIEDĖLIS
Milervilio universitetas

Redakcinės kolegijos adresas:
Kražių g. 5, 01108 Vilnius
<http://www.istorija.lt>

SUKAKTYS

VILNIAUS UNIVERSITETO ISTORIOGRAFAS. PROFESORIUI ALGIRDUI ŠIDLIAUSKUI – 80

Visi, kas bent dešimtį metų padirbėja Vilniaus universitete, suauga su juo, palieka kokį nors atspaudą ar įspaudą savosios Alma Mater istorijoje. Universitete praleisti metai savo ruožtu palieka ne tik pėdsaką biografijoje, bet ir nematomais saitais ilgam su juo susieja. Tik ne visiems jame dirbusiems lemta tapti universiteto istoriografu. Tokia lemtis teko profesoriumi Algirdui Šidlauskui, per 30 metų dirbusiam Vilniaus universitete. Retas iš mūsų, vyresniosios kartos istorikų, esame kilę iš Vilniaus. Ir Profesorius ne išimtis. Bet greitai bus 50 metų, kai jis – vilnietis, prieš tai gyvenęs Plungėje, Kaune, Rietave, Varniuose, Kalvarijoje...

Algirdas Šidlauskas gimė 1924 m. sausio 31 d. Plungėje, Igno ir Sofijos Steponavičiūtės Šidlauskų šeimoje. Tėvas tuomet dirbo aukštesniojoje žemės ūkio mokykloje, įsikūrusioje Oginskių rūmuose. Toje mokykloje jis dėstė specialiosios žemdirbystės kursą (paraleliai panašų kursą dėstė prof. Juozas Tonkūnas). Tėvas 1927 m. buvo perkeltas į Kauną dirbti Žemės ūkio rūmuose. Taip Algirdas tapo kauniečiu. Paskui tėvas buvo išsiųstas mokytis labai reikalingos Lietuvai ir perspektyvios specialybės – cukrinių runkelių apdorojimo technologijų, statyti cukraus fabrikus. Praktiką atliko pirmojo Lietuvoje cukraus fabriko, kurį statė čekai, statyboje Marijampolėje, o vėliau jau pats statė Pavenčių ir Panevėžio cukraus fabrikus.

Rimtus mokslus Algirdas pradėjo 1935 m. Kauno „Aušros“ berniukų gimnazijoje. Rūpėjo ne vien mokslai. Tais laikais Lietuvoje itin išpopuliarėjo krepšinis. Algirdas, užsikrėtęs krepšinio karštligė, pasinėrė į krepšinio treniruočių bei gimnazistiškų varžybų sukūrį, juolab nuo paauglystės nebuvo nuskriaustas ūgiu. Gana greitai tiems laikams aukštaūgį ir vikrą gimnazistą krepšinio aikštelėje pastebėjo mokytojas treneris, ir Algirdas atsidūrė „Aušros“ gimnazijos pagrindinėje krepšinio komandoje, kurioje buvo

nemažai aukštaūgių, taigi Algirdas buvo gal tik ketvirtas pagal ūgį (Kauno 4-osios gimnazijos komandos krepšininkai buvo dar aukštesni). Inteligentiškiems tėvams gal nelabai patiko nuolat nubrozdingti sūnelio keliai bei alkūnės, bet prestižinio krepšinio treniruotės buvo kur kas mažesnė blogybė, negu visai galima nuolatinė grėsmė ramios Biržų gatvės solidžių naujų kotedžų langams...

1943 m. kovą, Lietuvoje paaštrėjus situacijai ir padidėjus įtampai, intensyvėjant nacių organizuojamoms jaunimo gaudynėms (kartą į tokias gaudynes apsuptame kino teatre pakliuvo ir Algirdas, bet tuokart pavyko išsisukti), sunerimę tėvai Algirdą išsiuntė į Plungę. Buvo dar viena sviri priežastis išsiųsti sūnų toliau nuo namų. Pirmosiomis nacių okupacijos dienomis jų namuose slapta apsigyveno dvi pažįstamos žydės – motina ir duktė (pastaroji paskui čia gyveno legaliai, nes turėjo puikiai padirbtus dokumentus ir netgi dirbo „Lietūkyje“). Kokios netikėtos gestapo akcijos metu suradus šias įnames, būtų nukentėjusi visa šeima. Tai bent sūnus išliktų, gyvendamas toli nuo namų. Abi žydės tėvų namuose saugiai išgyveno iki pat 1944 m. rugpjūčio.

Algirdo mokslai gimnazijoje nutrūko. Jam teko panaši dalia kaip ir daugeliui to meto jaunuolių. Plungės gimnazijos direktorius Šimkus neleido iš Kauno atsibasčiusiam, nežinomam, trimestro neužbaigusiam ir nežinia kaip ten besimokiusiam jaunuoliui lankyti pamokų, juolab laikyti brandos atestato egzaminus. Kad užsiėmimo neturintis jaunuolis miestelyje bereikalingai nesipainiotų, pavasarį jis buvo išsiųstas į prie pat Plungės buvusį linų fabriko savininkų Kučinsko ir Pabedinsko ūkį, kur šį bei tą dirbo iki rudens. Toks darbas buvo legali priedanga, vengiant nacių darbo mobilizacijos. Už 4 km nuo Plungės buvo žinomo generolo brolio plk. Plechavičiaus ūkis. Apsipratęs naujoje aplinkoje, Algirdas įprato sekmadieniais, o kartais ir dažniau lankytis tame ūkyje pas panelę Haliną Plechavičiūtę...

Nuo 1943–1944 mokslo metų rudens Plungės gimnazijos direktorius leido jaunuoliui lankyti pamokas baigiamojoje klasėje, bet brandos egzaminus Algirdas iš esmės laikė eksterno teisėmis. Spaudė kaunietį mokytojai! Lyg norėjo parodyti, jog ir Plungėje į mokslą žiūrima labai rimtai. Tais metais Algirdas žaidė Plungės gimnazijos krepšinio komandos pagrindinėje sudėtyje. Dažniausiai varžėsi su Telšių gimnazistais. Tais metais ir Plungėje, ir Telšiuose buvo nemaža bėglių iš Kauno, kitų didesnių miestų. Tad nebuvo sunku sukomplektuoti krepšinio komandas iš tuometinių aukštaūgių.

1944 m. rudens pradžioje frontas persirito per Žemaitiją ir nugarmėjo link Rytprūsių bei Klaipėdos. Iškilo nauja grėsmė – būti enkavėdistų sugautam ir pasiųstam į frontą. Algirdo, neseniai išsvengusio nacių mobilizacijos, neviliojo perspektyva tapti raudonarmiečiu ir „pribaigti fašistinį žvėrį jo paties urve“, kaip tuomet skelbė oficialioji propaganda. Sovietai Lietuvoje lengviausiai atleisdavo nuo mobilizacijos kaimo vietovių mokytojus. Taip Algirdas Šidlauskas daugiau kaip dešimčiai metų tapo mokytoju.

1944 m. rudenį Rietave buvo kuriama nauja progimnazija, kuriai skubiai reikėjo mokytojų. Mokyklos direktorius Saudargas mieliai priėmė dvidešimtmetį abiturientą

mokytoju ir davė jam dėstyti istoriją, geografiją ir vokiečių kalbą. Frontas dar buvo netoli Rietavo, tad čia tebesiautėjo Smeršo kontržvalgybininkai ir ypač pasienio apsaugos padaliniai – „žaliakepuriai“. Ir vieni, ir kiti pradėjo kviesti jaunos žmones į savo būstines, tardyti juos. Ypač įtarinėdavę neseniai čia apsigyvenusius nevietinius žmones. Direktorius pasiūlė A. Šidlauskui skubiai persikelti į Varnius, kur reikėjo mokytojo. Varnių progimnazijoje jis taip pat dėstė istoriją, geografiją, vokiečių kalbą ir netgi matematiką, santykiškai su kuria gimnazijoje buvo gana sudėtingi.

1945 m. vasarą pažįstami pakvietė persikelti į Telšius. Karas jau buvo pasibaigęs ir karinė tarnyba buvo atidedama ne tik kaimo vietovių mokytojams. Telšiai – didokas miestas ir jame buvo lengviau „įsimašyti į minią“ negu Varniuose. Rudenį A. Šidlauskas pradėjo dirbti gimnazijoje ir vakarinėje mokykloje – turėjo gana didelį pamokų krūvį.

1946 m. pavasarį studijas baigianti jauna stomatologė ir būsimoji Algirdo žmona Sofija buvo paskirta dirbti į Kalvariją. Taigi nuo 1946 m. rudens į Kalvariją persikėlė ir Algirdas Šidlauskas. Ir „įstrigo“ Kalvarijos vidurinėje mokykloje visiems 12 metų. Dėstė istoriją, logiką (praeito amžiaus šeštajame dešimtmetyje vidurinėse mokyklose dar buvo mokoma logikos ir psichologijos). Kalvarijoje logiką A. Šidlauskas dėstė ir būsimam logikos specialistui prof. Romanui Plečkaičiui. Keletą metų Algirdas dirbo šios mokyklos direktoriumi.

Visą laiką kirbėjo mintis persikelti į didesnę centrą, užsiimti koku nors kitu širdžiai mielu darbu. Tam buvo reikėjo studijų. Studijuoti stacionare buvo nerealu. Todėl 1953 m. A. Šidlauskas pradėjo neakivaizdines lietuvių kalbos ir literatūros studijas Vilniaus valstybiniame pedagoginiame institute, bet greitai jas pakeitė į neakivaizdines istorijos studijas tame pačiame institute. Egzaminus ir įskaitas laikydavo nuosekliai per visus mokslo metus, neatidėliodamas jų tik sesijoms. Todėl studijas baigė per neakivaizdininkui skirtus penkerius metus – 1958 m. vasarą gavo istorijos mokytojo diplomą.

Rudenį A. Šidlauskas stojo į aspirantūrą Mokslų akademijos Istorijos institute. Stojamuosius egzaminus laikė ir aspirantūroje buvo kartu su Regina Žepkaite. Daktaro (tuomet – istorijos mokslų kandidato) disertacijos tema buvo „Edukacinės komisijos veikla Lietuvoje XVIII a. pabaigoje“ (vėliau taktiniais sumetimais disertacijos pavadinimas buvo kiek pertvarkytas, nekeičiant esmės – „Švietimas Lietuvoje XVIII a. paskutiniame ketvirtyje“). Aspiranto vadovas institute buvo prof. Konstantinas Jablonskis. Šiam 1961 m. vasarą mirus, aspirantas liko be vadovo.

1961 m. spalį užbaigęs aspirantūrą, Algirdas Šidlauskas pradėjo dirbti Istorijos institute jaunesniuoju moksliniu bendradarbiu. Tačiau jo netenkino vien „kamerinio“ istoriko – mokslo darbuotojo veikla. Traukė pedagoginis darbas. Todėl kai tik buvo paskelbtas konkursas užimti etatinei vyresniojo dėstytojo vietai Vilniaus universiteto TSRS istorijos katedroje, nedvejodamas įteikė dokumentus ir buvo išrinktas minėtos katedros vyresniuoju dėstytoju.

Istorijos instituto taryboje 1962 m. spalio 4 d. A. Šidlauskas apgynė disertaciją ir jam buvo suteiktas istorijos mokslų kandidato mokslinis laipsnis. Ginti disertaciją neturint vadovo nebuvo leidžiama. Gelbėdamas kolegą, keletą mėnesių iki disertacijos gynimo vadovo vaidmenį atliko Mečislovas Jučas. Didesnių problemų su disertacijos gynimu nebuvo, nes A. Šidlauskas turėjo paskelbtus 3 straipsnius disertacijos tema, tad tų pačių metų pabaigoje suteiktą mokslinį laipsnį patvirtino Maskva.

Dirbdamas universitete, Profesorius kilo akademinės karjeros laiptais. Nuo 1964 m. rugsėjo 1 d. TSRS istorijos katedroje užėmė docento etatą, o po metų nustatyta tvarka jam buvo suteiktas docento mokslinis vardas, dar po pusmečio Vyriausioji atestacijos komisija Maskvoje patvirtino jį TSRS istorijos katedros docentu. 1969 m. A. Šidlauskas pradėjo rašyti mokslų daktaro (dabar – habilituoto daktaro) disertaciją „Istorijos mokslas senajame Vilniaus universitete“. Ją apgynė 1987 m. pabaigoje. Vilniaus universiteto taryba 1989 m. kovą Algirdą Šidlauską išrinko profesoriumi. Po metų Vilniaus universitetas paprašė Aukščiausiosios atestacijos komisijos Maskvoje pagal tuo metu galiojusią tvarką suteikti jam profesoriaus mokslinį vardą. Tai įvyko iškart po Nepriklausomybės atkūrimo 1990 m. kovo 11 d., kai politinė situacija vis aštrėjo, komplikavosi santykiai su Maskvos žinybomis. Po ilgų svarstymų Aukščiausioji atestacijos komisija 1990 m. gruodį suteikė A. Šidlauskui profesoriaus mokslinį vardą.

Profesorius ketverius metus (1967–1969 ir 1985–1987 m.) buvo TSRS istorijos katedros vedėju. Ir šiaip kartais mėnesį kitą pavaduodavo negaluojančią katedros vedėją prof. Andrių Bendžių. 1990 m. birželį Vilniaus universitetui atgavus autonomiją, Profesorius tapo vienu pirmųjų tikrų, t. y. rinktų, o ne *ex officio* paskirtų Vilniaus universiteto Senatorių. Senatoriumi jis buvo dvi kadencijas iš eilės. Užtat kolegos neretai jį vadindavo tiesiog Ponu Senatoriumi.

Pagrindinis kursas, kurį daugiau kaip 25 metus Profesorius skaitė istorikams – TSRS (Rusijos) XIX–XX a. pradžios istorija. Šis kursas, trukdavęs du semestrus, neretai buvo skaitomas gana žaismingai ir įsiminė daugeliui dieninio skyriaus studentų. Profesorius dar patraukdavo ir tuo, kad paskaitos tema pademonstruodavo prancūzišką, anglišką ar vokišką naują / apynaują knygą Rusijos istorijos problematika, parsivežtą iš neretų kelionių po užsienius ar kaip nors užklydusią į universiteto biblioteką. Kiekvieną semestrą pasilaikydavo sau seminarams vieną akademinę grupę, kad jaustų tų metų studentų „pulsą“. A. Šidlauskas išsiskirdavo iš kitų dėstytojų net ir tuo, kad egzaminus pradėdavo ne 9 val. ryto, kaip įprasta, bet 8 ar net 7.30 val. ryto, ir po pusantros valandos akademinė grupė jau būdavusi laisva...

Akademinės karjeros pradžioje bent ketvertą metų Profesoriumi, kaip patyrusiam mokytojui, teko skaityti universiteto studentų nelabai mėgstamą kursą – istorijos dėstymo metodiką mokykloje, bei vadovauti studentų pedagoginei praktikai. Šiaip daugelį metų istorikams dėstė spekkursą „XIX a. 7–8 dešimtmečių revoliucinė narodnikystė“. Keletą metų skaitė iš doc. dr. Romualdo Batūros perimtą istorinės geografijos kursą.

Paskutinį darbo universitete dešimtmetį skaitė speckursus iš Vilniaus universiteto istorijos, apskritai apie universitetų vaidmenį Europos kultūros istorijoje.

Profesoriaus moksliniai interesai visuomet buvo susiję su Vilniaus universitetu, jo senąja profesūra, apskritai su mūsų pasididžiavimu – *Alma Mater Vilnensis* istorija. Profesoriaus sąlytis su Vilniaus universiteto istorija prasidėjo 1958 m. nuo jo disertacijos užuomazgų. Pokario dešimtmečiais buvo daugybė „netinkamų“, „neperspektyvių“ ar apskritai draudžiamų istorikams tyrinėti temų. Viena iš jų – Vilniaus universiteto, dar nesankcionuoto, bet pretendavusio į seniausio sovietijoje universiteto statusą, istorijos tyrimai. Profesorius į šios temos tyrimus įėjo tyliai, lyg pro „užpakalines duris“. Edukacinės komisijos veiklos tyrimą pridengęs švietimo raidos Lietuvoje tyrimo skraiste, ėmėsi Vilniaus universiteto istorijos tyrimų lyg ir „iš vidurio“. Ir Vilniaus universiteto istorija tapo jo tema visam gyvenimui.

Vos Profesoriumi pradėjus dirbti Vilniaus universitete, energingam ir tuomet dar jaunam Rektoriui prof. Jonui Kubiliui įžvalgiai kilo mintis „pramušti“ universiteto istorijos tyrimus ir išleisti apie universitetą knygą, viešai dar nepretenduojančią į universiteto istoriją. Artėjo eilinė Vilniaus universiteto įkūrimo sukaktis – 385-osios metinės. Prieš akis buvo svajonė – tolimas keturių šimtų metų jubiliejus... Knygai parengti reikėjo autorių. Universiteto istoriją tyrinėti daugiausia buvo užsiangažavęs Levas Vladimirovas. Tam tikrų perspektyvų turėjo Eugenijus Frolovas. Ko gero, ir viskas. Ir čia Rektoriui buvo pristatytas tam tikrą patirtį universiteto istorijos tyrimuose sukaupęs Algirdas Šidlauskas. Tai ir nulėmė Profesoriaus ateitį. 1966 m. buvo išleista tiems laikams gana puošni, gausiai iliustruota (yra net šių eilučių autoriaus portretas) albumo pobūdžio knyga *Vilniaus universitetas*. Joje įdėtas didokas Profesoriaus tekstas „Lietuvos vyriausioji mokykla. 1773–1781–1803“. Jis taip pat parašė ir didesniąją dalį skyriaus „Vilniaus universitetas 1803–1832“. Po kelerių metų prasidėjo tai, kas vėliau kaip ant sparnų pakėlė Lietuvą. Įrodinėjimu, įtikinėjimu, pagaliau gražbyliavimu ir dar kitokiais būdais buvo gautas vietinių partinių funkcionierių ir Maskvos „palaiminimas“ rengtis universiteto 400 metų jubiliejui! Profesorius tapo Vilniaus universiteto istorijos trijų knygų (leidinį pavadinti trijų tomų istorija būtų buvęs akibrokštas) redkolegijos nariu. Leidinio planavimas, autorių ieškojimas, spaudimas pastariesiems laiku atiduoti tekstus, jų recenzavimas buvo kelerius metus Profesoriaus darbas. Pirmojoje knygoje (*Vilniaus universiteto istorija. 1579–1803*, išleista 1976 m.) buvo įdėti jo tekstai apie istorijos studijas bei tyrimus tų metų universitete bei tekstas apie 1773–1803 m. universiteto reformas.

Vilniaus universitetas 1982 m. pradėjo leisti seriją „Lietuvos mokslo paminklai“, kurios išleista apie penkiolika visuomenės labai palankiai sutiktų knygų. Profesorius buvo šios knygų serijos redkolegijos narys nuo pirmojo iki paskutinio leidinio. Šioje serijoje buvo išleista kartu su prof. Arnoldu Piročkinu parašyta monografija *Mokslas senajame Vilniaus universitete* (1984 m.). Profesorius parašė pirmąją knygos dalį „Vilniaus universiteto įsteigimas ir jo raida 1579–1773 m.“ Šioje serijoje išėjo

Profesorius ir Eugenijos Ulčinaitės sudaryta knyga *Vilniaus akademijos vizitatorių memorialai ir vyresniųjų nutarimai* (1987 m.). Profesorius taip pat parašė šios knygos įvadinį straipsnį „Vilniaus akademijos žemėvaldos teisinė padėtis (susidarymas ir pobūdis)“.

Praėjusio šimtmečio devintasis dešimtmetis buvo pats kūrybingiausias Profesoriaus biografijoje. Be jau paminėtų „Lietuvos mokslo paminklų“ serijos darbų bei jos leidybos, Profesorius išleido dar dvi monografijas: *Istorija Vilniaus universitete XIX a. pirmojoje pusėje* (1986 m.) ir *Istorija Vilniaus universitete XVI a. pabaigoje – XIX a. pradžioje* (1989 m.). Be to, kartu su prof. Juozu Jurginiu parengė ir išleido tekstų rinkinį „Kraštas ir žmonės“ (1983 m., antras papildytas leid. – 1988 m.).

Profesorius universitetiškąją istoriografiją užbaigia trys tekstai („Senojo universiteto suklestėjimas“, „Universiteto nuosmukis ir bandymai persitvarkyti“, „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Vyriausioji mokykla. 1773–1803“) leidinyje *Vilniaus universiteto istorija. 1579–1994* (1994 m.).

Pertvarkant Vilniaus universiteto darbą, Algirdas Šidlauskas 1992 m. vasario 20 d. Senato posėdyje buvo atestuotas Naujųjų amžių istorijos katedros profesoriumi. Abi Profesoriaus disertacijos ir už jas suteikti mokslo laipsniai bei profesoriaus mokslo vardas 1993 m. kovo 5 d. buvo nostrifikuoti (nostrifikacija patvirtinta 1994 m. sausio 11 d. ministro įsakymu). Algirdas Šidlauskas buvo pirmasis Vilniaus universiteto profesorių klubo prezidentas.

Akademinę karjerą Profesorius baigė Naujosios istorijos katedroje, 1994 m. lapkričio 30 d. tapdamas rentininku. Po to dar dvejus mokslo metus vieną semestrą jis skaitydavo nedidelį pasirinktinį kursą.

Kas Profesoriumi labiausiai įstrigo dirbant Vilniaus universitete? Pirmiausia universiteto 400 metų jubiliejus. Tai „įvykis, kuriuo gyvenu iki šiol“, – sako Profesorius. Jam įsimintinas geras bendravimas su kolegomis, pokalbiai apie literatūrą, istorijos mokslą. Esą ypač jaudinantis dalykas prof. Pauliaus Rabikausko S. J. promocija teikiant jam Vilniaus universiteto garbės daktaro vardą (Profesorius 1994 m. rugsėjį pristatinėjo jį universiteto taryboje).

Kuris iš jo veikalų Profesoriumi yra mieliausias? „Kraštas ir žmonės“! „Didelį malonumą turėjau, rengdamas šį leidinį“, – sako Profesorius. Dar pamini savo studiją apie Vilniaus universiteto įkūrimą, paskelbtą bendroje su prof. Arnoldu Piročkinu knygoje. Pamini malonų bendradarbiavimą su prof. Eugenija Ulčinaite, rengiant minėtą vizitatorių memorialų rinkinį.

Kuo dabar domisi Profesorius? „Labai domiuosi moderniška anglų istoriografija, kurios pradininkas yra Antony Bewoir.“ Ir priduria: „Personalijų vaidmuo imponuoja“. Tai šiaip sau. Savam malonumui. Savišvietai.

S i g i t a s J e g e l e v i č i u s

KELI ŽODŽIAI PROFESORIAUS ALGIMANTO MIŠKINIO 75 METŲ JUBILIEJAUS PROGA

Atrodo, dar taip neseniai Lietuvos mokslų akademijos nario korespondento, habilituoto daktaro profesoriaus Algimanto Miškinio 70 metų jubiliejaus proga (jis gimė 1929 m. birželio 25 d.) išleistoje jo darbų bibliografijoje¹ Jurgis Gimbutas šiltai ir dalykiškai įvertino jo darbus, stebėdamasis darbštumu ir profesionalumu, bibliografinių pozicijų gausa, ir pažymėjo, kad „nors patys reikšmingiausieji tyrinėtojo darbai iš tikrųjų yra Lietuvos urbanistikoje, tačiau ... matosi ir kitos kultūros sferos: istorinė kartografija, fotografijos istorija, lietuvių dailės personalijos, kultūros problemos aplamai ir lietuviškoji

kultūra išsivijoje bei jos išsaugojimo reikalai ir t. t. Tai natūralu, nes kuria nors viena iš kultūros sričių profesionaliai besidomintis tam tikro mentaliteto savos valstybės pilietis dažniausiai liečia ir kitus bendrosios kultūros dalykus, negali likti jiems abejingas“.

Iš tiesų profesorius keletą dešimtmečių archyvuose ir natūroje tyrė Lietuvos gyvenviečių raidą, kaip architektas šaltinių duomenis lygino su tuo, kas išliko iki mūsų dienų, darė išvadas, rašė ataskaitas ir mokslinius straipsnius, populiarino urbanistinį paveldą periodikoje, kaip pilietis neretai reiškė savo ilgamete patirtimi ir žiniomis pagrįstą nuomonę dėl vieno ar kito konkretaus projekto. Ir dabar ši jo veikla, apibendrinta kapitaliniuose veikaluose, padeda mums suvokti ir apibūdinti daugelio miestų ir miestelių istorinę urbanistinę raidą, verčia susimąstyti ir nedaryti klaidų.

Tad dabar kartotis ir vardinti prabėgusių dešimtmečių darbus lyg ir nebereikėtų, nes ir naujų darbų, padarytų per pastarąjį penkmetį, ne taip jau mažai. Nuo praėjusio jubiliejaus netruko pralėkti dar penkeri metai, ir kasmet vis pasipildo parašytų ir išleistų knygų bei straipsnių sąrašai, nes profesorius ne tik mėgsta rašyti, bet ir turi daug ką pasakyti Lietuvos urbanistikos paveldo ir apskritai kultūros istorijos srityje. Jau vien tai, kad už 1963–2000 m. atliktus mokslo darbus Lietuvos urbanistikos istorijos ir paveldo klausimais jam buvo skirta 2001 m. Lietuvos mokslo premija, liudija jo darbų vertę. Tada, įvertinant jo darbą, jis buvo įvardytas Lietuvos urbanistinio paveldo tyrinėjimų pradininku, archeologinės, istorinės, urbanistinės, statisti-

¹ *Algimantas Miškinis: bibliografinė rodyklė* / sudarė S. Drobenka ; [įž. str. „Apie Algimantą Miškinį ir jo darbus“, p. 10–14, J. Gimbuto] ; ats. red. L. Kanopkienė. – Vilnius: Lietuvos MA b–ka: Architektūros ir statybos inst., 1999. – 122 p.: portr., faksim., ekslibr.

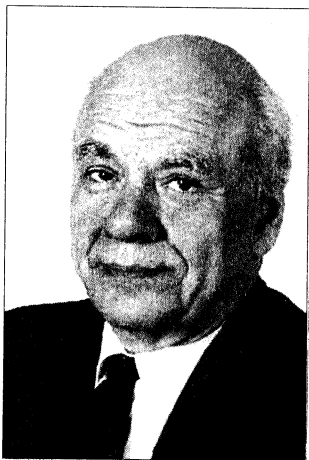
nės, kartografinės, ikonografinės medžiagos sintetintoju, mat jis, lygindamas Lietuvos ir Europos miestų raidą, ne tik teoriškai atskleidė baltiškojo arealo, veikiamo Vakarų ir Rytų Europos architektūros, specifiką ir reikšmę, bet atrinko vertingiausias urbanistikos paveldo objektus, nustatė saugotinių teritorijų ribas. Vadinas, buvo kuriamos prielaidos išsaugoti tas vertybes.

Profesorius per pastaruosius penkerius metus parengė ir išleido 3 tomus seniai sumanyto didžiulio daugiatomio veikalą *Lietuvos urbanistikos paveldas ir jo vertybės* (I tomas: Užnemunės miestai ir miesteliai, Vilnius: Savastis, 1999, 602 p.; II tomas: Rytų Lietuvos miestai ir miesteliai, 1 knyga, Vilnius: Savastis, 2002, 556 p.; III tomas: Vakarų Lietuvos miestai ir miesteliai, 1 knyga, Vilnius: Savastis, 2004, 558 p.) ir rengė kitus tomus. Mokslinėje periodikoje ir straipsnių rinkiniuose buvo paskelbti straipsniai apie Alsėdžių (*Žemaičių praeitis*, t. 10, Vilnius, 2002. Alsėdžiai, p. 31–62, 349–350), Kaišiadorių (*Kaišiadorys: miesto ir apylinkių praeitis*, Kaišiadorys, 1999, p. 11–24), Mažeikių (*Kultūros paminklai*, t. 5, Vilnius, 1998, p. 100–118), Pakruojo (*Žiemgala*, Kaunas, 1998, Nr. 2, p. 17–22), Palangos (*Kultūros paminklai*, t. 8, Vilnius, 2001, p. 134–154), Rokiškio (*Rokiškis. Miestas ir kraštas*, Vilnius, 1999, p. 83–146), Šiluvos (*Kultūros paminklai*, t. 9, Vilnius, 2002, p. 119–143) istorinę urbanistinę raidą, teoriniai straipsniai „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės miestų ir miestelių planingas formavimas iki XVII a. vidurio“ (*Kultūros paminklai*, t. 6, Vilnius, 2000, p. 101–119), „Dėl Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės miesto ir kaimo gyvenviečių sąveikos“ (*Urbanistika ir architektūra*, t. 26, Vilnius, 2002, Nr. 2, p. 59–69), monografijos *Linkuva. Istorinė urbanistinė raida* (Kaunas, 1999), *Šakiai 1599–1999* (Marijampolė, 1999), *Vaškai. Istorinė urbanistinė raida* (Kaunas, 2002), *Žeimelis. Istorija ir architektūra* (Kaunas, 2000), paskelbti straipsniai *Kultūros paminklų enciklopedijoje*, *Lietuvos sakralinės dailės kataloge* (t. 1), *Lietuvos dailės istorijoje*, *Visuotinės lietuvių enciklopedijos* tomuose, profesinės publicistikos straipsniai periodikoje. Kaip kolekcininkas ir kurnietis išleido savo surinktos medžiagos katalogus: *Kauno atvirukai 1918–1940. Katalogas* (Vilnius, 2001, su K. Morkūnu), „Kaunas 1882-aisiais. Ankstyviausi litografiniai vaizdai“ (*Darbai ir dieno*, Kaunas, 2001, Nr. 28, p. 255–265), „1921–1936 m. Žemės ūkio ir pramonės parodos Kaune ir jų architektūra“ (*Kauno istorijos metraštis*, t. 3, Kaunas, 2002, p. 157–184) ir kt. Taigi per praėjusį penkerių metų laikotarpį padaryta neapsakomai daug. Be to, reikia turėti galvoje, kad profesorius vadovavo ar buvo doktorantūros komitetų narys Vilniaus dailės akademijoje, Kauno dailės institute, Gedimino technikos universitete, dalyvavo paminklosaugos ir kitų komisijų veikloje ir apskritai Lietuvos visuomeniniame gyvenime. Ir visur buvo principingas, dalykiškas, neabejotinai daug prisidėjo prie pilietinės visuomenės kūrimo. 2004 m. Kaune ir Vilniuje surengė savo kolekcijos – XIX–XX a. pirmosios pusės dailės kūrinių, daugiausia lietuvių autorių, – parodas, dėjo nemažai pastangų ieškoda-

mas, kur galėtų kolekciją laikyti ir padaryti prieinamą visuomenei, kas galėtų ją at-eityje globoti.

Neabejojamai profesoriaus parašyti monumentalūs veikalai, surinktos dailės kū-rinių ir atvirukų kolekcijos padės ne vienai urbanistikos, dailės istorijos ir Lietuvos istorijos mokslininkų kartai. 75 metų jubiliejaus proga norisi palinkėti jubiliatui toliau taip pat energingai rašyti ir išleisti monumentalaus darbo *Lietuvos urbanisti-kos paveldas ir jo vertybės* kitus tomus, nes juose gausu ne tik iki šiol neskelbtos medžiagos apie Lietuvos miestus ir miestelius, bet ir nužymėtos per amžius susi-klosčiusio urbanistinio paveldo išsaugojimo gairės. Tad stiprybės ir kūrybinės sėk-mės siekiant užsibrėžto tikslo, juk jubilianto sumanymų užtektų ne vienai dešimčiai originalių kūrinių.

Algirdas B a l i u l i s

PROFESORIAUS BRONIAUS GENZELIO SEPTYNIASDEŠIMTMEČIUI

Bronius Genzelis savo 70 metų amžiaus sukaktį sutiko dirbdamas Vytauto Didžiojo universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto Istorijos katedros profesoriumi, o ir mokslinį darbą pradėjo dirbti tapęs Istorijos instituto aspirantu (1961–1964). Tad net ir formaliai jis yra vienas iš istorikų „cecho“ narių. Tarp šių dviejų laikotarpių – sudėtingas, įtemptas, įdomus ir audringas filosofijos istoriko, Lietuvos kultūros istoriko ir asmens, aktyviai prisidėjusio prie šiuolaikinės Lietuvos istorijos kūrimo, gyvenimas.

Filosofijos istorikas B. Genzelis tapo politiku tuo metu, kai Lietuvos visuomenės aktyviausios grupės ieškojo naujų nacionalinės kultūros raiškos būdų, intensyviai brandino siekį atkurti Lietuvos valstybę. Būdamas netrafaretiškos mąstysenos, jis niekad nepagyveno ir nemąstė pagal pripažintus kanonus. Jei kuo tikėjo, tikėjo nuoširdžiai, tačiau ne beatodairiškai, o atidžiai žvelgdamas ir stebėdamas tai, kuo tikėjo, niekada nesidangstė pasyvumo uždanga ar lengva atsainia visažinio ironija, gebėjo išvystyti vykstančius ar tik prasidedančius kultūros procesus, istorijos poslinkius. Jo asmeninis jautrumas įvairiausiems visuomenės gyvenimo aspektams, jos poreikiams ir nacionalinės kultūros likimui lėmė ir ypatingą profesoriaus santykį su istorija – su jos interpretacija ir jos įvykiais. Gimęs vasario 16 d., per gyvenimą įgijęs plačią erudiciją, sukaupęs gyvenimo išminties ir drąsos keisti tai, kas yra žmogaus, gebančio veikti kartu su kitais, galioje, tapo vienu iš istorinių įvykių kūrėjų. O iki tol visa savo mokslinė veikla brandino tai, kas jau daugelio aktyviųjų valia ir protu buvo pasiekta 1990 m. kovo 11 d. – Lietuvos valstybės antrąjį atkūrimą. 1988 m. birželio 3 d. profesorius buvo išrinktas Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio iniciatyvinės grupės nariu, 1989–1990 m. kovo 11 d. buvo TSRS Aukščiausiosios Tarybos narys ir Sąjūdžio remtų deputatų Maskvoje koordinatorius, 1990 m. vasario mėn. – 1992 m. Lietuvos Aukščiausiosios Tarybos narys, Lietuvos nepriklausomybės atstatymo – Kovo 11 d. akto – signataras, 1992–1996 m. – Lietuvos Seimo narys, vadovavo Švietimo, mokslo ir kultūros komitetui. Profesorius aktyviai dalyvavo Lietuvos Konstitucijos projekte, Mokslo, studijų bei švietimo įstatymus kuriančių komisijų veikloje. Ten, kur reikėjo aktyvaus piliečio, proto ir išvalgaus žvilgsnio, ten dirbo profesorius Genzelis.

Jau pirmosios Broniaus Genzelio knygos skatino dialogui: *Švietėjai ir jų idėjos Lietuvoje (XIX a.)* (1972) sukėlė diskusiją Apšvietos epochos ir švietėjiško sąjūdžio santykio klausimu. Tada dar mažai kas kėlė sau klausimą, kodėl knygoje rašoma ne apie

kultūros epochą ar stilių, tos epochos idėjinius pagrindus, o apie sąjūdį – platų XIX a. visuomeninį judėjimą. Ne vienas vėliau parašytas istoriko veikalas, kuriuo nors požiūriu lietus XIX a. kultūros istoriją, tarp eilučių polemizavo su Broniaus Genzelio studija, tikslino problematiką, klausimų repertuarą. Viena, kas paaiškėjo istorikams, – tai, kad į jų tuo metu labai stipriai totalitarinės ideologijos sukaustytą tyrimų lauką įžengia nauja ir drąši asmenybė. Kaip tyrėjas jis tada suformulavo ir pagrindė *sąjūdžio* kaip didelės visuomenės dalies kultūrinio ir politinio aktyvumo formos apibrėžtį.

Visa tolesnė B. Genzelio mokslinė veikla siejosi su filosofijos istorija ir istorija. Profesoriaus vaidmuo istorijos moksle per keturis mokslinės veiklos dešimtmečius buvo įvairialypis. Pirmiausia jis ėmėsi interpretuoti idėjų istoriją, o kartu ir kultūros istoriją. Kai istorikai buvo verčiami koncentruoti dėmesį į ūkio ir socialinę istoriją, profesorius nacionalinės kultūros reiškinius interpretavo Europos istorijos kontekste, o jo veikalai atsiliepėdavo į aktualiausius mūsų visuomenės inteligentijai kylančius klausimus. Daugeliui istorikų, literatūros istorikų bandant atsakyti į klausimą, kaip apibūdinti nacionalinės kultūros įvairovę įvairiais istoriniais laikotarpiais, profesorius pasiūlė Lietuvos humanitarams „kultūros sąveikos“ sąvoką (*Kultūrų sąveika*, 1989) ir „paribio kultūros“ sampratą, kuri labai greitai išpopuliarėjo nuo XX a. devintojo dešimtmečio. Profesoriaus veikalų minties kryptis siūlė istorikams galimybes konceptualizuoti jų darbus, o tai buvo ir tebėra aktualu dar ir šiandien.

Ypatingas profesoriaus gebėjimas suburti bendraminčius ir dirbti sutartinai lėmė tai, kad B. Genzelis tapo septynių pasaulio filosofijos istorijos chrestomatijos tomų sudarytoju ir jų įvadų autoriumi. Sutartinai su juo dirbusių bendradarbių, leidėjų, vertėjų, redaktorių būrys pateikė 1974–1991 m. Europos antikos, viduramžių, renesanso, naujųjų amžių, Rytų ir XIX a. bei XX a. Vakarų ir Amerikos filosofijos panoramą, pasiūlė daugelį filosofijos terminų lietuvių kalba. Šios knygos Lietuvos visuomenei pateikė europietiškam ir visuotiniam išsilavinimui būtinus pamatinius tekstus.

Kartu su bendraminčiais profesorius aktyviai dalyvavo kuriant populiarią filosofijos skaitinių bibliotekos knygelių bei laisvalaikio skaitinių seriją: jo plunksnai priklausė *Esė apie mąstytojus* (1986), *Renesanso filosofijos metmenys* (1988), *Pasakojimai apie Lietuvos mąstytojus* (1994), *Senovės filosofija* (1995). Lietuvos filosofijos istorijai skirta *Lietuvos filosofijos istorijos bruožai* (1997), o savo Lietuvos kultūros istorijos paskaitas profesorius paskelbė knygoje *Lietuvos kultūros istorijos metmenys* (2001). Visos šios knygos ir daugybė įvairiuose periodiniuose leidiniuose paskelbtų straipsnių Lietuvos skaitančiajai visuomenei buvo reikšmingos ne tik kaip pažintinės, bet ir tuo, kad gyvai ir patraukliai jos skatino savarankiškai mąstyti, atidžiau pažvelgti į savos nacionalinės kultūros raidą, tapti aktyviu jos kūrėju.

Profesorius B. Genzelis, pats buvęs Lietuvos sąjūdžio kūrimosi žaidre, jau yra parašęs vieną pirmųjų Sąjūdžio kūrimosi ir pirmųjų metų veiklos apybraižų. Inicijatyvinės grupės narys, aktyviai dalyvavęs jos veikloje nuo pirmųjų valandų, pirmiausia

žvelgė į Sąjūdį kaip į visuomenėje dešimtmečius vykusio proceso grandį, labai svarbią ir gebėjusią atkurti Lietuvos valstybę, kartu kaip istorikas užfiksavo lemiamus Inicijatyvinės grupės ir vėliau Sąjūdžio tarybos sprendimus ir požiūrius. Profesorius parašė knygą apie vieną iš Kovo 11 d. Akto signatarų – Jokūbą Minkevičių. B. Genzelis tebėra ištikimas savo požiūriui – ne mechaniškai klasifikuoti reiškinius ar faktus, o atidžiu žvilgsniu skaitytojui atverti asmenybę, kuri, ugdydama savo savarankišką mąstymą, nuėjo tolimą kelią nuo komjaunimo komiteto darbuotojo jaunystėje iki pirmųjų Sąjūdžio mingų oratoriaus, Lietuvos Aukščiausiosios tarybos deputato, vienareikšmiškai pasisakiusio už Lietuvos nepriklausomybės atkūrimą.

Visuose profesoriaus B. Genzelio veikaluose galima įžvelgti metaistorinį lygmenį, atskleidžiantį pilietiškai aktyvių, savarankiškai mąstančių ir istorinius procesus veikiančių asmenybių, jų skelbtų idėjų reikšmę.

Ingė L u k š a i t ė

PROFESOREI VANDAI KAŠAUSKIENEI – 70

2004 m. vasario 24 d. 70 metų jubiliejų pasitiko Vanda Kašauskienė – profesorė, habilituota mokslų daktarė, ilgametė Vilniaus universiteto dėstytoja, Lietuvos istorijos instituto darbuotoja, rašytojo Raimondo Kašausko rūpestinga žmona, dailininko Arvydo ir Aušros mama, visada optimistiška, draugiška ir taktiška kolegė.

Būsimoji mokslininkė Vanda gimė 1934 m. Adelės Samaitės-Šimonienės ir Domo Šimonio šeimoje Kupiškio raj. Radžiūnų k. Tėvai buvo mažžemiai, tačiau didėjančios šeimos atžalų ateitį siejo su šviesa ir mokslu, skatino vaikus atkakliai siekti išsimokslinimo. Nuožmioje pokario realybėje net po šeimą ištikusios tragedijos,

kai 1948 m. lapkričio 16 d. buvo nužudyti tėvai ir šeši vaikai liko našlaičiai, Vanda Šimonytė ir jos seserys visomis jėgomis siekė mokslo, kultūros, padoraus gyvenimo. Noriūnų darbo jaunimo, Subačiaus vidurinė ir Šiaulių darbo jaunimo mokyklos, padedant vyresniajai seseriai ir tuo pat metu verčiantis įvairiais prienamais darbais, buvo Vandos kelias siekiant vidurinės mokyklos brandos atestato.

Nuo 1954 m. ištisus tris dešimtmečius V. Kašauskienės biografija susieta su Vilniaus universitetu. Studentė, dėstytoja, aspirantė, docentė, viena iš jauniausių istorikų profesorių – lyg ir natūralios anuometinės karjeros pakopos gal ir buvo paspartintos sovietinei ideologijai palankios biografijos. Tačiau atkaklus darbas auditorijose, bibliotekose ir archyvuose, nuoširdus rūpinimasis šeima, visuomeninė veikla, kaip ne vienam inteligentui, beveik nepalikdavo laiko sudėtingesniems apmąstymams, o anuometinė kandidatinė ir daktarinė disertacijos bei moksliniai straipsniai apie švietimo raidą Lietuvoje negalėjo nepritapti prie to laikmečio ideologiškai angažuotų istorikų darbų. Vis dėlto tiriamųjų darbų vertę sudaro kruopščiai surinkta didelės apimties statistinė faktografinė medžiaga, daugiausia sukoncentruota atskirame daktaro (dabar habilitacijos) disertacijos priedų tome.

Kai sovietinės Lietuvos partinė vadovybė 1984 m. rekomendavo V. Kašauskienę į Partijos istorijos instituto direktorės postą, apmąsčiusi padėtį ir pasitarusi su bendradarbiais bei šeima, ji sutiko eiti šias pareigas, tada dar nenujausdama būsimų istorinių lūžių. Netikėtai prasidėjusi pertvarka, net patiems jos architektams Maskvoje neįtariant, ėmė klibinti partinės administracinės sistemos pamatus. Trijose Baltijos šalyse greta komunistinės sistemos demontavimo tikslų vis garsiau sklido išsivadavimo iš sovietinės okupacijos idėjos, peraugusios į tautinio atgimimo sąjūdžius.

V. Kašauskienė buvo viena iš pirmųjų, pradėjusių tyrinėti sovietmečiu klastotus arba nutylėtus XX a. Lietuvos istorijos klausimus. Dar tebesikuriant Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžiui, 1988 m. pavasarį ir vasarą ji periodikoje paskelbė straipsnių apie Lietuvos gyventojų trėmimus, kurie buvo aktualūs ne vien naujais faktais ir duomenimis, bet ir visuomenine autorės pozicija, padrašinusia daugiau istorikų ieškoti tiesos. V. Kašauskienė kaip Instituto direktorė ir mokslininkė publikacijomis, pasisakymais televizijos ir radijo laidoje, susitikimuose su visuomene bendraudama su plačia auditorija kartu su kolegomis istorikais bei kitų profesijų intelektualais daug nuveikė įveikiant sovietmečio mąstymo ideologinius stereotipus bei ugdant kitokią – laisvės ir nepriklausomybės principais pagrįstą – žmonių savimonę. Tokią direktorės poziciją LKP konservatyviosios jėgos sutiko priešiška, po LKP CK 1989 m. vasario plenumo ketino ją pašalinti iš pareigų, tačiau spartūs pokyčiai visuomenėje sukliudė tai padaryti.

Profesorė V. Kašauskienė nuosekliai ir argumentuotai rėmė Lietuvos istorikų (daugiausia dirbusių Lietuvos istorijos institute) pastangas išryškinti 1939 m. SSRS – Vokietijos Nepuolimo sutarties slaptųjų protokolų pasirašymo padarinius ir jų pagrindus įvykdytą 1940 m. sovietinę Lietuvos okupaciją. Šiuo reikalu jai bent porą kartų teko diskutuoti su Maskvos biurokratais ir politikais, neigusiais patį slaptųjų protokolų egzistavimo faktą. Kartu su Istorijos instituto direktoriaus pavaduotoju dr. A. Eidintu ji parengė moksliniu ir politiniu požiūriu motyvuotą įvadą knygai *TSRS–Vokietija 1939–1941: TSRS ir Vokietijos santykių dokumentinė medžiaga* (Vilnius, 1989 m., lietuvių ir rusų kalbomis).

Pozityviai dirbti Lietuvos labai profesorė apsisprendė neabejojamai veikiama kai kurių rašytojų ir kitų inteligentų aplinkos, tačiau jos posūkis buvo autentiškas, nulėmtas gyvenimo patirties ir žmogiškų asmeninių savybių. V. Kašauskienės kaip direktorės palanki pertvarkai, o vėliau atvirai pritarianti tautiniam išsivadavimui pozicija nulėmė tai, jog po LKP atsiskyrimo nuo SSKP ir reorganizavimosi į Lietuvos politinę partiją Partijos istorijos instituto kolektyve neįvyko idėjinis skilimas, iš jo atsiskyrė tik pora atvirų proimperinio bolševikinio mąstymo žmonių – J. Jermalavičius ir K. Surblys, – tiesiog užkoduotą lenininiais-stalininiais principais.

Institutas nuo 1990 m. gegužės 1 d. buvo reorganizuotas į Lietuvos istorijos instituto skyrių. V. Kašauskienė toliau dirbo kaip jo vadovė, o vėliau – vyr. moksline bendradarbe. V. Kašauskienei, kaip ir jos vadovaujamam kolektyvui, nelengvas buvo metas, kai 1990–1991 m. tuo metu dar okupacinė SSRS kariuomenė užgrobė Instituto ir Partinio archyvo (dabar Lietuvos ypatingojo archyvo padalinys) pastatus. Iš kilo reali grėsmė Archyvo fondams, bibliotekai, rankraštynei, įstaigų turtui ir inventoriui. Profesorės pastangomis, nuoširdžiai palaikant kolegomis, okupuotuose pastatuose ir prie jų įvyko protesto akcijos, buvo parengti ir žiniasklaidos priemonėmis išplatinti Instituto ir Archyvo darbuotojų pareiškimai, lojalūs Lietuvos valstybei ir griežtai smerkiantys

agresiją prieš Lietuvos Respublikos įstaigas. Šių akcijų atgarsiai buvo išgirsti ir užsienio šalyse.

1991 m. rugpjūčio–rugsėjo mėn. pripažinus nepriklausomą Lietuvos valstybę, V. Kašauskienė toliau gilinosi į anksčiau pradėtą Lietuvos gyventojų trėmimų tematiką. Ji buvo viena iš anuomet kontroversiškai įvertinto dokumentų rinkinio *Lietuvos gyventojų trėmimai 1940–1941 ir 1945–1952 metais* (1994) sudarytojų. Šiandien, atslūgus nepagrįstoms emocijoms, kitaip žvelgiame į šiame originaliame rinkinyje atskleistus faktus ir suvokiame, jog jis iki šiol neprarado savo mokslinės vertės, juo labiau kad politizuoti praeities vertinimai vis dažniau užleidžia kelią mokslinė faktų analize pagrįstiems teiginiams. Tačiau profesorei, kaip ir kitiems rinkinio sudarytojams, tuo metu patirtas nepelnytas kartėlis sunkiai tepasimiršta.

V. Kašauskienė ir toliau tęsė jai būdingą kryptingą mokslinę veiklą: paskelbė straipsnių, padarė pranešimų tarptautinėse mokslinėse konferencijose Amsterdame ir Vienoje, visada buvo viena veikiausių tuometinio Naujaisiųjų laikų istorijos skyriaus surengtų konferencijų Sąjūdžio bei nepriklausomos valstybės atkūrimo klausimais organizatorių bei dalyvių, parašė didelę knygos *Lietuvos suvereniteto atkūrimas 1988–1991 metais* (2000 m.) dalį, išleido monografiją *Lietuvos mokyklų sovietizacija ir priešinimasis jai 1940–1964 metais* (2002). Profesorės V. Kašauskienės interesų sritis iš esmės nepasikeitė – tai švietimo, mokslo raidos, tautos istorinės savimonės ugdymo ir atkurtosios Lietuvos Respublikos institucijų – pirmųjų vyriausybių – darbų bei jų rezultatų apžvalga.

V. Kašauskienę ne tik per šventinį jubiliejų, bet ir kasdienybėje geru žodžiu mini buvę studentai, kolegos istorikai, ypač dėkingi aspirantai ir doktorantai tyrinėtojai – šiandien jau vidurinėsios kartos mokslininkai – už pagalbą, nuoširdų rūpestį, geranoriškumą. Galbūt tai ir yra deramos pagarbos profesorei pripažinimas ir jos ilgametės veiklos įvertinimas.

Danutė B l a ž y t ė-B a u ž i e n ė

ALGIRDUI MATULEVIČIUI – 65 METAI

2004 m. sausį bendradarbiai, visuomeninių organizacijų atstovai su 65 metų jubiliejumi sveikino daktarą Algirdą Matulevičių – istoriką, Mažosios Lietuvos ir Prūsos praeities tyrinėtoją, enciklopedininką. Pastarasis jo darbas įvardytas paskutinis, bet ne pagal reikšmę – bendradarbiai juokauja, kad be „didžiojo kunigaikščio Algirdo“ Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutą būtų sunku ir įsivaizduoti – taip jis suaugo su kolektyvu, toks svarus jo indėlis į daugelį enciklopedinių leidinių. Kolegai Algirdui greta nelengvo ir įtempto darbo prie enciklopedinių straipsnių rengimo „konvejerio“ pakako energijos ir jėgų baigti ir apginti daktaro (tada – mokslų kandidato) disertaciją, parašyti mokslo darbų. Na, bet apie viską iš eilės.

Algirdas Matulevičius gimė 1939 m. sausio 10 d. Giedraičiuose. Čia gyveno jo seneliai ir tėvai, čia jis baigė vidurinę mokyklą. Jau 1961–1966 m. studijuodamas Vilniaus universitete jis įsitraukė į studentų mokslinės draugijos veiklą, parašė referatų apie XIX a. pabaigos lietuvių tautinį judėjimą, skaitė juos ne tik Vilniaus, bet ir Odesos, Kijevo, Novosibirsko, Tartu universitetuose. Baigęs universitetą, stojo į Istorijos instituto aspirantūrą. Ketino toliau nagrinėti nacionalinį judėjimą (šia tema parašė diplominį darbą), bet patyręs istorikas ir vienas to meto instituto vadovų akademikas Juozas Jurginis patarė imtis ne tokios „slidžios“ sovietmečio sąlygomis temos – Mažosios Lietuvos istorijos, kuri tuo laikotarpiu irgi nebuvo nagrinėjama. Disertaciją „Lietuvių tautinė padėtis Prūsijoje XVIII amžiuje – XIX a. pradžioje“ (mokslinis vadovas akademikas Vytautas Merkys) A. Matulevičius apgynė 1973 m.

Nuo 1972 m. A. Matulevičius dirba Mokslo ir enciklopedijų leidybos institute (pavadinimai keitėsi: iki 1979 m. – Vyriausioji enciklopedijų redakcija, vėliau – Mokslo ir enciklopedijų leidykla) vyresniuoju moksliniu redaktoriumi. Greitai tapo profesionaliu enciklopedijų redaktoriumi. Jo redaguojamų, rengiamų spaudai, rašomų straipsnių tematika daugiausia susijusi su Lietuvos Didžiąja Kunigaikštyste, Prūsa, Prūsija ir ypač – su Mažąja Lietuva. Šia tematika rengė ir rašė straipsnius *Lietuviškajai tarybinei enciklopedijai* (12 tomų ir 1 papildomas tomas, 1976–1985 m.), *Tarybų Lietuvos enciklopedijai* (4 tomai, 1985–1988 m.), vienatomėms enciklopedijoms apie Lietuvą rusų (*Литва*, 1989 m.) ir anglų (*Lithuania*, 1989 m.) kalbomis, enciklopediniam biografijų žinynui *JAV lietuviai* (2 tomai, 1998–2000 m.) ir kitiems. Dabartinis jo darbas daugiausia susijęs su nuo 2001 m. leidžiamos *Visuotinės lietuvių enciklopedijos* straipsniais (be minėtų temų, čia jam, kaip patyrusiam redaktoriui, tenka redaguoti

ir Lietuvos istorijos Naujųjų laikų vardyno, Lietuvių antinacinio ir antisovietinio pasipriešinimo 1940–1990 m. skyrių).

A. Matulevičius prisidėjo, kad šiuose leidiniuose buvo išspausdinta palyginti daug straipsnių apie prūsus, Mažąją Lietuvą bei lietuvininkus. Tikra širdies atgaiva jam yra darbas rengiant *Mažosios Lietuvos enciklopediją* (*MLE*, 2000–2003 m. išleisti 2 tomai). Buvo vienas pagrindinių jos iniciatorių ir organizatorių, *MLE* redaktorių grupės pirmasis vadovas ir vedėjas, 1996–2001 m. kartu ir vyresnysis mokslinis redaktorius. Būtent A. Matulevičius su P. Tuomaite parengė šio leidinio metodiką bei iš esmės ir pirmojo tomo vardyną. Jis yra ir *MLE* redakcinės kolegijos narys bei *MLE* Istorijos skyriaus vedėjas.

Niekas tiksliai nesuskaičiavo, kiek enciklopedinių straipsnių kolega parašė. Aki vaizdu, kad daug. Galime pasiremti *MLE* duomenimis (tik ši enciklopedija tokius teikia): jos I tome išspausdinta 163, II – 41 A. Matulevičiaus parašyti straipsniai. Žinoma, keli tūkstančiai jų suredaguota. Kad suvoktume tikrąjį kolegos įnašą į šį leidinį, verta paminėti, kad būtent jis parašė daugelį apibendrinamųjų straipsnių (pavyzdžiui, „kolonizacija“, „Lietuvininkų istorija“, „Mažoji Lietuva: Istorija“, „Mažoji Lietuva istoriografijoje“) ar jų pagrindines dalis. Šie apibendrinamieji straipsniai iš esmės yra svarbiausi ir visame leidinyje, nes kituose tomuose daugiausia jau bus įdomi informacija apie vietoves, žmones, papročius ir kitus smulkesnius objektus.

Kaip minėta, greta enciklopedinių straipsnių rašymo ir redagavimo A. Matulevičius suranda laiko dirbti istoriko tyrinėtojo darba. Svarbiausias jo veikalas yra monografija *Mažoji Lietuva XVIII amžiuje: lietuvių tautinė padėtis*, parengta pagal disertaciją ir vėliau parašytus straipsnius. Beje, dėl tam tikro temos įtartinumo sovietmečiu (gal lietuviai pretenduoja į Rusijos Federacijai 1945 m. priskirtą Karaliaučiaus kraštą, nuo 1946 m. – Kaliningrado sritį?) knygos spausdinimą sovietiniai pareigūnai vis atidėliojo. Tik Lietuvos atgimimas bei prasidėję pokyčiai istorijos mokslo baruose leido ją 1989 m. išspausdinti (priminimui: disertacija apginta 1973 m.). Tais pačiais 1989 m. išspausdinta ir knygelė *Kas tu, Mažoji Lietuva?*

Darbas rašant disertaciją ir rengiant spaudai monografiją nulėmė tiek pagrindinio mokslininko tyrinėjimų lauko, tiek visuomeninės veiklos krypties pasirinkimą. A. Matulevičius mokslinėse studijose ir straipsniuose nagrinėjo tiek bendrąsias Mažosios Lietuvos istorinės raidos problemas, tiek specialesnes, daugiausia tautų santykius: „Mažosios Lietuvos istorijos ir kultūros tyrinėjimo aspektai“ (*Mūsų praeitis*, t.3, 1993, Vilnius), „Vakarinė lietuvių tautos dalis“ (*Nuo Mažvydo iki Vydūno*, 1998, Vilnius), „Mała Litwa od XVI do XIX wieku“ (*Lituanos-slavica Posnaniensia*, t. X, 2004, Poznań), „Deutsch–litauische Beziehungen“ (*Die grenze als Ort der Annäherung. 750 Jahre deutsch–litauische Beziehungen*, 1992, Köln), „Tautiniai santykiai ir Bažnyčia Mažojoje Lietuvoje bei visoje Prūsijoje“ (*Vakarų Lietuvos katalikiškoji kultūra*, t. II, 1994, Klaipėda), „Prūsai, lietuviai, vokiečiai ir lenkai Prūsijoje“ (*Lietuvininkų kraštas*,

1995, Kaunas). Be to, paskelbė straipsnių apie XVIII a. I pusės Tilžės, Ragainės ir Įsruties apskričių gyventojų tautinę sudėtį ir žemėnaudą, apie XVI a. –XIX a. pirmosios pusės Didžiosios ir Mažosios Lietuvos studentus Karaliaučiaus universitete, apie Mažosios Lietuvos istoriografiją, istorinius žemėlapius ir kitomis temomis. A. Matulevičius vienas ir su dr. Petru Gaučiu parengė pluoštą Mažosios Lietuvos žemėlapių (su etninėmis ribomis, bažnytkaimiais, XVII a. pradžios kalbų paplitimu ir kt.). Yra vienas leidinio *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai* (t. 1-3, 1996-2003, Vilnius) renėjų. Nuo 1991 m. dalyvauja Prūsijos ir Mažosios Lietuvos problemoms skirtose tarptautinėse konferencijose Vokietijoje, Lenkijoje, žinoma, ir Lietuvoje, skaito jose pranešimus, jo straipsnių išspausdinta šių šalių moksliniuose ir populiariuose leidiniuose. Istoriko veikla nebūtų tinkamai atskleista nepaminėjus daugiau kaip dešimties jo parengtų spaudai – redaktorius, specialusis redaktorius, recenzentas – knygų (daugiausia apie Mažąją Lietuvą), taip pat gausių jo nuo 1970 m. vadovaujamų ekskursijų po Karaliaučiaus kraštą bei visą Prūsą, dalyvavimo (nuo 1989 m.) kraštotyros ekspedicijose.

Vadovavimas ekskursijoms ir dalyvavimas ekspedicijose gali būti laikomas ir visuomenine A. Matulevičiaus veikla. Šioje gyvenimo sferoje jis irgi labai aktyvus, didžioji veiklos dalis taip pat orientuota į Mažąją Lietuvą. A. Matulevičius yra vienas Mažosios Lietuvos reikalų tarybos steigėjų (1989 m.), jos tarybos vicepirmininkas (nuo 1994 m.), „Mažvydo knygos bičiulių“ (nuo 1982 m.), „Prūsos“ (nuo 1989 m.), Algirdų (įkurto 2003 m.) klubų narys.

Per 65-mečio sukaktį A. Matulevičiui linkėta sveikatos, išvermės, kūrybinės sėkmės. Jis turi dar daug sumanymų, laukiame naujų jo darbų.

Vytautas S p e č i ū n a s

PROFESORIUI MYKOLUI MICHELBERTUI – 65

Kražiuose, prie vaizdingos Kražantės krantų 1939 metų kovo 9 d. gimė Mykolas Michelbertas. Karo ir pokario metai, nepritekliai užgrūdino jaunąjį Mykolą. Gal karo metai kalti, kad jis neturėjo brolių ar seserų, buvo vienturtis tėvų vaikas. Buvo kiek uždaras, rimtas, nemėgo didelių kompanijų ir išdaigų, gana anksti užsidegė meile knygai. Kaip pats prisimena, net eidamas žvejoti pasiimdavo ką skaityti. 1955 m., baigęs Kražių vidurinę mokyklą, įstojo į Vilniaus universiteto Istorijos ir filologijos fakultetą. Dar nebaigęs universiteto, 1959 m. vasarį buvo priimtas į Lietuvos istorijos institutą vyresniuju laborantu, 1960 m. – paskirtas jaunesniuju moksliniu bendradarbiu. 1965 m. apgynė kandidatinę arba,

kaip dabar vadinama, daktaro disertaciją. Nuo 1968 m. pradėjo pedagoginį darbą, dėstė archeologijos pagrindų kursą Vilniaus pedagoginio instituto TSRS istorijos katedroje, po metų tapo nuolatinis šios katedros darbuotoju, einančiu docento pareigas. 1972 m. kovo 29 d. buvo išrinktas Istorijos fakulteto dekanu, 1973 m. oficialiai suteiktas docento vardas, 1974–1984 m. jis buvo TSRS istorijos katedros vedėju.

1984 m. doc. M. Michelbertas perėjo dirbti į Vilniaus universiteto Istorijos fakulteto Lietuvos istorijos katedrą. 1986 m. parašė habilitacinį darbą „Lietuvos Panemuniai I–IV m. e. amžiais“. Apgynęs habilituoto daktaro disertaciją, 1988 m. čia gavo pedagoginį profesoriaus vardą. Tuo metu buvo dedama daug pastangų atkurti atskirą Archeologijos ir etnologijos katedrą. Į Vilniaus universitetą buvo priimta dirbti keletas naujų archeologų, pradėta komplektuoti būsimosios katedros sudėtis. Archeologijos-etnografijos katedra buvo atkurta 1990 m., o prof. M. Michelbertas buvo išrinktas jos vedėju. 1993 m. organizuojant mokymo procesą, ši katedra buvo pertvarkyta ir pavadinta Archeologijos katedra, įdiegta savarankiška archeologijos specialybė. Prof. M. Michelbertas Archeologijos katedrai vadovauja jau 20 metų. Kelerius metus jis dėstė taip pat ir Kauno universitete, atskirus kursus ar paskaitas skaitė kituose Lietuvos ir užsienio (Vroclavo, Krokuvos, Varšuvos) aukštosiose mokyklose.

Pedagoginiam ir organizaciniam darbui atiduoti dešimtmečiai nepailgo. Dirbant Vilniaus pedagoginiame institute ir Vilniaus universitete parengta ir skaityta daug įvairiausių kursų. Vien šiuo metu profesorius skaito „Senajo geležies amžiaus Lietuvoje“, „Lietuvos numizmatikos įvado“ ir „Latvijos archeologijos“ kursus, vadovauja studentų archeologinėms praktikoms, ruošiasi skaityti naują kursą „Baltų ir romėniškosios civilizacijos“.

Lietuvos mokyklose, gimnazijose, mokslo, valdžios ir kt. įstaigose šiandien dirba šimtai buvusių M. Michelberto studentų. Visi jie profesorių mini tik geru žodžiu. Visur dirbta su pagarba studentams ir bendradarbiams, be konfliktų ir erzelio. Jo dėstomos paskaitos gerai parengtos, visada būna aukšto profesinio lygio, daug dėmesio skiriama praktiniams darbams muziejuje ir ekspedicijose. Neretai profesorius nustebina studentus archeologinių praktikų metu. Jis nesididžiuodamas paima kastuvą ir pats kartu su studentais labai jaunatviškai kasa tiriamus objektus. Profesorius M. Michelbertas išugdė ne tik daugelį Lietuvos aukštųjų mokyklų ir kolegijų dėstytojų ar gimnazijų bei vidurinių mokyklų mokytojų, bet ir keletą mokslininkų – mokslo daktarų archeologų (tarp jų vadovavo ir šių eilučių autoriaus daktaro disertacijai), dalyvavo 8 habilituotų daktarų ir daugelio daktarų disertacijų gynimo komitetuose. Dėkingi jo mokiniai ir kolegos profesoriaus šešiasdešimtojo jubiliejaus proga jam paskyrė savo straipsnius, skelbiamus *Lietuvos archeologijos* 18 tome. Jo buvęs bendradarbis ir kolega doc. Eugenijus Jovaiša šiame leidinyje gražiai įvertino profesoriaus mokslinę ir pedagoginę veiklą. Leidinyje yra ir Adolfo Tautavičiaus sudaryta profesoriaus M. Michelberto 1961–1998 m. bibliografija.

Vartant bibliografiją, galima konstatuoti, kad visa mokslinė profesoriaus M. Michelberto veikla taip pat bėgo ir tebebėga be didesnio blaškymosi ir kryptingai. Jau pirmasis spausdintas darbas *Romos monetų radiniai Lietuvos TSR teritorijoje* (1961) tapo viso gyvenimo tyrinėjimų tema. Kaip minėta, dar būdamas dvidešimt šešerių metų amžiaus (1965 m.) apsigynė pirmąją disertaciją – „Romos importas Lietuvoje“. 1986 m. habilitacinio darbo pagrindu buvo išleista monografija *Senasis geležies amžius Lietuvoje*. Per trisdešimt mokslinio darbo metų profesorius parašė 6 monografijas, yra dviejų monografijų bendraautoris, paskelbė daugiau negu pusketvirto šimto straipsnių, kurių dauguma – mokslo darbai. Be abejonės, profesorius M. Michelbertas šiandien Baltijos šalyse yra garsiausias Senojo geležies amžiaus arba Romėniškojo periodo tyrinėtojas. Ne mažiau svarbi ir širdžiai bene mieliausia yra numizmatika. Neįmanoma išvardyti visų profesoriaus parašytų mokslinių straipsnių, tačiau keletą iš jų ir ypač monografijas verta paminėti. Iš ankstyvesnių M. Michelberto darbų išsiskiria „Lietuvos TSR Mokslų akademijos darbų“ serijoje ir leidinyje *Lietuvos pajūrio I–VII a. kapinynai* paskelbti darbai apie Romos imperijos įtakas baltų genčių kultūrai, apie emaliuotas juostas Lietuvoje, apie kai kuriuos laidojimo paminklus (Rudaičių, Veliuonos, Ankštakių, Senkų ir kt. kapinytus), lobius (Saulažolių km., Kauno miesto ir kt.). Labai svarbus darbas „Prekybiniai ryšiai su Romos imperija“ kolektyvinėje monografijoje *Lietuvos gyventojų prekybiniai ryšiai I–XIII a.* (1972). Daug darbo įdėta ir sukaupta informacijos rengiant *Lietuvos TSR archeologijos atlasą I–XIII a. radiniai* IV tomą. Vėliau pasipylė straipsniai „Lietuvos TSR aukštųjų mokyklų mokslo darbuose“, sąjunginėje spaudoje. Paminėtini straipsniai apie Daujėnų apgalvį, graikiškas ir bizantiškas monetas Lietuvoje. Dar vėliau pasirodė monografijos *Senasis geležies amžius Lietu-*

voje, *Seniausia Lietuvos praeitis (archeologinių tyrinėjimų duomenimis)*, *Lietuvos numizmatikos įvadas*, *Paragaudžio pilkapynas*, *Pajuosčio pilkapynas*. Nuo XX a. devintojo dešimtmečio pradžios pradėta straipsnius spausdinti užsienio spaudoje. Juose taip pat daugiausia dėmesio skirta Romos imperijos dirbiniams Lietuvoje, importui, kontaktams, dirbinių datavimui. Straipsniai spausdinti Lenkijoje, Vokietijoje, Austrijoje, Vengrijoje. Visus šiuos darbus vainikavo profesorius M. Michelberto 2001 m. parengta monografija *Corpus der römischen Funde im europäischen Barbaricum Litauen*. Šis darbas užsienyje sulaukė labai gero įvertinimo. Už bendradarbiavimą ir dalyvavimą bendruose moksliniuose projektuose profesorius M. Michelbertas 2002 m. buvo išrinktas Vokietijos archeologijos instituto (Deutsches Archäologisches Institut) užsienio nariu korespondentu, 2004 m. – Latvijos Mokslų Akademijos garbės daktaru.

Be fundamentalių darbų, prof. M. Michelbertas ypač daug dėmesio skiria mokslo duomenų skelbimui ir populiarinimui. M. Michelbertas yra ne tik jau minėtų Paragaudžio ir Pajuosčio pilkapynams skirtų monografijų, bet ir daugelio enciklopedinių straipsnių autorius. Nemažai straipsnių paskelbta informaciniame leidinyje *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje*, skaityti pranešimai daugelyje konferencijų, paskaitos visuomenei. Tačiau itin reikėtų paminėti tai, kad profesorius nesibodi kiekvienais metais savo tyrinėjimų rezultatus aptarti su vietos gyventojais, spausdina savo tyrimų duomenis rajoniniuose laikraščiuose, populiariuose žurnaluose, lokalinėse monografijose.

Dar vienas labai svarbus, o pastaruoju metu – svarbiausias profesorius veiklos baras – tai leidybinė veikla. Jau daugelį metų M. Michelbertas yra daugelio pagrindinių Lietuvos mokslo periodinių leidinių redkolegijų narys: Lietuvos mokslų akademijos leidinio *Lituanistika*, Lietuvos aukštųjų mokyklų mokslo darbų leidinio *Istorija* ir kt. Daug leidinių yra recenzuota, redaguota, tačiau dabar pirmiausia tai pasakytina apie Vilniaus universiteto Archeologijos katedroje leidžiamą leidinį *Archaeologia Litwana*. Šio leidinio sumanytojas, krikštatėvis, vyriausiasis redaktorius, sudarytojas, „stūmėjas“, pnių „pramušėjas“ ir t. t., be abejo, yra profesorius M. Michelbertas. Tai tapo jo antruoju pomėgiu, kuriam atiduodama bene daugiausia energijos bei širdies. Jau išleisti penki šio leidinio tomai. Dar viena maloni profesorius našta yra tarptautinės „Jono Puzino skaitymų“ konferencijos. Jau įvyko trys konferencijos, ateityje laukia jubilijinė ketvirtoji.

Ne mažiau svarbi M. Michelberto veiklos vaga yra archeologijos paminklų kasinėjimai. Kasinėta yra visoje Lietuvoje: kapinynai pajūryje (Gintarai ir Rūdaičiai – Kretingos raj.), Panemunėje (Klangiai, Seredžius ir Veliuona – Jurbarko raj.), pilkapynai Užnemunėje (Pažarstis – Prienų raj.), Šiaurės Lietuvoje (Berklainiai, Daujėnai – Pasvalio raj., Kybartiškė – Šiaulių raj., Pajuostis – Panevėžio raj.), Rytų Lietuvoje (Rokėnai ir Žadavainiai – Ignalinos raj.). Tačiau pastaruoju metu bene labiausiai M. Michelberto tyrinėjimai susiję su gimtąja Žemaitija. Tai Akmeniai, Perkūniškė (Kelmės raj.), Paragaudis (Šilalės raj.) bei dabar tiriami Paprūdžiai (Kelmės raj.).

Visuomeninė veikla profesoriaus M. Michelberto dienotvarkėje užima svarbią vietą. Aišku, ji atima daug mokslininkui brangaus laiko. Posėdžiai, susirinkimai, pasitarimai kiek išblaško ir trukdo pagrindinei veiklai. Tačiau M. Michelbertas nevengia joje dalyvauti. Tai darbas Vilniaus universiteto senate, Istorijos fakulteto mokslinėje taryboje. Gana svarbi ir daug laiko užima paminkloauginė veikla. Tai pareigos Valstybinėje paminkloaugos komisijoje ir veikla Kultūros paveldo apsaugos departamento Mokslinėje archeologinėje komisijoje. Valstybinėje paminkloaugos komisijoje nuo 1995 m. M. Michelbertas net keletą kadencijų buvo Lietuvos vyriausybės skirtas narys. Tai veikla susijusi su paminkloaugos politika ir strategijos formavimu. Su praktine veikla labiau tenka susidurti KVAD Mokslinėje archeologinėje komisijoje. Šiuo metu M. Michelbertas yra išrinktas šios komisijos pirmininku. Tačiau itin artima profesoriui Lietuvos archeologijos draugija ir konsultanto darbas Lietuvos banko monetų leidybos komisijoje. Čia dar galima paminėti, kad profesorius yra vienas iš Lietuvos archeologijos draugijos sukūrimo iniciatorių ir pirmasis jos pirmininkas, be to, jo hobis – šiuolaikinės Europos ir pasaulio šalių monetos.

Dar 1972 m. viename interviu M. Michelbertas yra prasitaręs, kad yra „nieko kito nemokąs žmogus“. Nevertinsime profesoriaus darbų buityje, sode ar kur kitur, tačiau tai, ką jis moka, tikrai yra padaryta gerai ir net puikiai. Linkime profesoriui M. Michelbertui daug sveikatos ir dar daugiau darbų, kuriuos jis moka daryti.

Valdemaras Š i m ė n a s

PROFESOREI EUGENIJAI ULČINAITEI – 60

Dokumentinio-meninio filmo ar garso takelio buvo vertas Vilniaus universiteto Klasikinės filologijos katedros profesorės, habilituotos daktarės Eugenijos Ulčinaitės jubiliejaus minėjimas VU menėje, esančioje po Mažąją Aulą, 2004 m. liepos pradžioje. Įamžinant jį vaizdo juostoje nebūtų reikėję nieko dailinti – tik žodžio, minties, meno ir vaizdų grožį fiksuoti. Mat susirinkus vasariškai nusiteikusiam universiteto ir kitų artimų žmonių žiedui, netrūko minties žavesio, dailaus žodžio, sakomo retorikos žinovės akivaizdoje bei tariamo iš širdies, ir, žinoma, – dainos. Mintys, pritaikytos paskelbtai šio susibūrimo temai – „Keturi metų laikai“ – skriejo plačiais horizontais – nuo profesorės gimtinės Vinkšnė-

nų vardo mitologinių ir etimologinių prasmų ieškojimo iki diskusijų su pačiu universiteto rektoriumi apie žmogaus genomo sandaros plonybes.

Daugelis profesorę pagerbusių žmonių – buvę jos studentai, todėl kalbą apie profesorės veiklą norisi pradėti nuo pedagoginio darbo. Per daugelį metų Klasikinės filologijos katedroje skaityti įvairūs specialybės kursai, bet išskirtinės buvo Lietuvos lotyniškosios literatūros paskaitos, kurios dažnam būdavo pirma ir neužmirštama pažintis su šiuo Lietuvos kultūros palikimu. Profesorė buvo ištis nesuskaičiuojamų kursinių, bakalaurinių, magistrinių darbų vadovė, dalyvavo ir dalyvauja VU ir kitų institucijų doktorantūros komitetuose, daugelis įvairių sričių mokslininkų prieš tapdami daktarais yra išgirdę jos kaip oponentės nuomonę. E. Ulčinaitė yra vadovavusi bene dešimčiai daktaro disertacijų, ir daugelis jas apsigynusių žmonių dabar aktyviai dirba mokslinį darbą – šia prasme galime kalbėti apie profesorės LDK raštijos tyrinėjimų mokyklą.

Sunku vien administracine pavadinti prof. E. Ulčinaitės veiklą katedros, klasikinės filologijos ir viso universiteto labai kaip katedros vedėjos, kuria pradėjo dirbti 1984 m., dirbo iki 1999 m., o nuo 2001 m. vėl jai vadovauja. Spręsti ne tik kasdieniai ir strateginiai reikalai, svarbiausia – kiek išmokyta, paskatinta studentų, sudominta, patraukta savo pavyzdžiu ir išmintim, kiek painių situacijų leido išnarplioti profesorės patirtis, įžvalgumas, racionalus ir blaivus protas bei tiesiog jautrus šiltas žodis.

Čia smulkiai neaprašinėsime profesorės kelio iki Vilniaus universiteto. Pradėti norisi nuo meto, kai studijose įgytos iš Šiaulių krašto kilusios mokslininkės žinios senosios mūsų kultūros tyrinėjimams davė vaisių. Dar dirbdama VU bibliotekos Senų spaudinių skyriuje E. Ulčinaitė paskelbė reikšmingų publikacijų, kurioms parengti ir publikuoti tuomet reikėjo ne vien tik mokslinių pastangų. Tokios yra ir pirmosios

publikacijos *Mokslinės bibliotekos metraštyje*: „Lietuva Pikolominio veikaluose“ (1972) bei Alberto Goštauto laiško Bonai Sforzai vertimas (1972).

Netradiciškai tiems laikams – pietvakarinių mūsų kaimynų link – klostėsi tolesnis E. Ulčinaitės mokslo siekimo kelias: 1974–1977 m. ji studijavo doktorantūroje Krokuvos Jogailos universitete, čia parašytą daktaro disertaciją „Retorikos teorija Lenkijoje ir Lietuvoje XVII amžiuje“ apgynė Krokuvoje 1977 m. (darbo vadovas – prof. S. Grzeszczuk, oponentai – doc. dr. B. Otwinowska, doc. dr. S. Stabryla, prof. habil. dr. T. Ulewicz). Disertacija Lenkijoje išleista knyga *Teoria retoryczna w Polsce i na Litwie w XVII wieku: Próba rekonstrukcji schematu retorycznego* (Wrocław [i in], 1984 Rozprawy literackie, t. 46). Pasirinkta reikšminga, aktuali abiem kraštams tema. Išsamus jos tyrimas lėmė, kad studija yra nepakeičiama įvairių sričių senosios Lietuvos-Lenkijos valstybės literatūros tyrinėtojams. Tiek lenkų kolegų liudijimu, tiek žvelgiant objektyviai – tai iki šiol bene dažniausiai Lenkijos literatūros istorikų, kurių temos bent kiek susijusios su retorikos klausimais, cituojamas Lietuvos mokslininko veikalas.

Bandant apžvelgti profesorės nuveiktus mokslinius darbus nedideliame straipsnyje, iškyla problema dėl jų gausos ir įvairovės. Vien jiems suminėti vargiai pakaktų straipsnio apimties. Akivaizdu, kad kiekvienam, tyrinėjančiam ar besizvalgančiam senosios raštijos keliuose ir kryžkelėse, būtina turėti po ranka vienos iš žymiausių šios srities mokslininkų darbų bibliografinį sąrašą. Jo belaukdami čia tik prabėgomis pabandysime apžvelgti reikšmingesnius darbus, daugiau dėmesio skirdami literatūros ir kultūros istorijos sričiai bei bendrai su istorikais nuveiktiems ir istorikams aktualesniems įvairaus žanro moksliniams veikalams.

Stebėtina profesorės mokslinės veiklos pradžia ir užmojai, anuomet numatyta darbų perspektyva. Jos sudarytas rinktinių *Senosios Lietuvos literatūros ir kultūros šaltinių sąrašas* (1981 m. VU spaustuvėje atspausdintas rotaprintu) iki šiol (nors turime ir išsamias senosios literatūros bibliografijas) aktualus norint pasitikrinti, kas nuveikta, nuveiktina, kas koreguotina tyrimų kryptyse¹. Šiuo metu matome, kaip bendromis pastangomis pildosi daugelio šio leidinio pratarmėje bei apskritai jame paminėtų autorių (Jono Visliciečio, A. Volano, M. Pretorijaus ir daugelio kitų) vertimų į lietuvių kalbą ir tyrimo spragos – per ketvirtį amžiaus nuveikta nemažai, o didžioji derliaus dalis yra pačios profesorės bei jos vadovaujamos Klasikinės filologijos katedros ugdytų, ten dirbusių žmonių darbo rezultatas.

Ilgai tektų vardyti ir profesorės vertimus iš lotynų, senosios graikų, lenkų kalbos. Daugelis jų itin reikšmingi tekstai, įvairiausiai kultūros aspektais besidomintiesiems dar ilgai bus pirmiausia prienami profesorės vertimų dėka. Tai antikos autorių (Horacijaus, Cicerono, Marko Aurelijaus, Boecijaus ir kt.), viduramžių (Aurelijaus Augustino, Dan-

¹ Eugenija Ulčinaitė. Didelio darbo mažas jubiliejus: Apie 1981 m. VU sp. rotaprintu išspausdintą kn. „Senosios Lietuvos literatūros ir kultūros šaltinių sąrašas“, *Naujasis židinys*, 1992, Nr. 5, p. 62–64.

tės ir kt.) kūriniai, daugelis LDK Baroko ir Renesanso poetinių tekstų (be daugybės mažiau žinomų autorių – J. Visliciečio poema „Prūsų karas“, Sarbėvijaus poezija, Mikalojaus Kazimiero Šemetos „Reliacija“, anoniminės XVIII a. „Bukolikos“), kiti senųjų autorių veikalai.

Jau pirmosios čia minėtos E. Ulčinaitės mokslinės publikacijos yra aktualios istorikams. 1986 ir 1987 m. viena po kitos pasirodė dvi knygos, kurias kartu su kolegomis (pirmąją – su Juozu Tumeliu, antrąją – su Algirdu Šidlausku) sudarė ir parengė E. Ulčinaitė. Pirmoji – *Stanislovas Rapolionis* – iki šiol vertingas ir sektinas pavyzdys, kiek mokslinės naudos gali duoti sutelktinės pastangos sukaupti geriausių įvairių sričių specialistų žinias ir vertinimus apie vieną kultūros asmenybę, jos gyvenimą ir veiklą monografinio pobūdžio rinkinyje. Antroje knygoje, kurioje buvo publikuoti Vilniaus Akademijos vizitatorių memorialai ir vyresniųjų nutarimai, E. Ulčinaitė atrinko ir pateikė pluoštą iki tol VU ir jėzuitų švietimo istorijos tyrimams mažai naudotų šaltinių iš VU bibliotekoje saugomų dokumentų nuorašų rankraštinių sąvadų. Reikia atminti, kad leidžiant tokias knygas anuomet tekdavo įveikti ne tik išskylančias mokslines problemas, bet ir apeiti sovietinius reikalavimus.

Savo žiniomis, vertimais, straipsniais profesorė prisidėjo prie daugelio veikalų, rengtų kartu su istorikais ir kitų sričių specialistais. Čia minėtinas leidinys *Kraštas ir žmonės: Lietuvos geografiniai ir etnografiniai aprašymai (XIV–XIX a.)* (1983 ir 1988), *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai* (iki šiol išėjo 3 tomai, 1996, 2001, 2003 m.), Andriaus Volano raštų leidinys (1996), Mato Pretorijaus *Prūsijos įdomybių* I t. (1999), straipsniai Lietuvos istorijos instituto leidiniams: „Vilnius XVI–XVII a. lotyniškoje literatūroje“ – trečiojoje *Lietuvos miestų istorijos šaltinių* knygoje (2001), „Zbignievas Morštinas – Radvilų poetas, karys, arijonas“ – straipsnių rinkinyje *Kultūrų sankirtos* (2000), skirtame Ingės Lukšaitės jubiliejui; straipsniai apie lotyniškąją bei proginę literatūrą „Aidų“ leidyklos parengtam leidiniui *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos kultūra: Tyrinėjimai ir vaizdai* (2001). Bendradarbiauta su Lietuvos istorijos instituto darbuotojais rengiant leidinį *1385 m. rugpjūčio 14 d. Krėvos aktas* (2002) ir darant dar daugelį kitų mokslo darbų, konsultuojant, kur prireikdavo gilaus senovės Lietuvos lotyniškosios kultūros išmanymo. Vienas iš paskutinių profesorės darbų – tiek istorikams, tiek visiems besidomintiems LDK ir Vilniaus istorija aktualios knygos *Vilniaus bažnyčių įrašai* I tomo sudarymas ir parengimas kartu su Włodzimierzem Appeliu (2005).

Neabejotinai istorikus domina straipsniai apie lietuvišką valstybinę ir tautinę savivoką neolotyniškoje literatūroje, paskelbti užsienio mokslinėje spaudoje², straipsnis

² Eadem. Lithuanian national identity and statehood in the Latin literature of the sixteenth-seventeenth centuries, in: *Mare Balticum – Mare nostrum: Latin in the Countries of the Baltic Sea (1500–1800). Acts of the Helsinki Colloquium 16–21 Augusti 1992*, Helsinki, 1994, p. 126–138. „Literatura neolacińska jako świadectwo litewskiej świadomości państwowej i narodowej“, in: *Lacina w Polsce, zeszyty naukowe pod red. J. Axera, zeszyt 1–2: Miedzy Slavia Latina i Slavia Orthodoxa*, Warszawa, 1995, p. 27–43.

„Lietuvos vardo kilmės aiškinimas XVI–XVII amžiaus raštuose“ (*Archivum Lithuanicum* 2), knygos *Dainos pasauliui saulei ir sau* (1993) – profesorės sudaryta Lietuvos XVI–XVII a. poezijos antologija, *Gratulatio Vilnae* (2001) – jos parengtas XVI–XVIII a. literatūros tekstų apie Vilnių rinkinys (išskirtinio grožio knyga), su įvadiniais straipsniais publikuotas Jurgio Radvilos kelionės į Italiją 1575 m. dienoraštis ir daugelis kitų studijų bei publikacijų. Kad ir kas prisiliestų prie senųjų Lietuvos raštijos tekstų, nuo šiol negalės išsiversti be naujausių pasirodžiusių senosios mūsų literatūros istorijų – tai autorinė profesorės sintezė *Lietuvos Renesanso ir Baroko literatūra* (2001) ir kartu su Albinu Jovaišu parašyta *Lietuvių literatūros istorija: XIII–XVIII amžiai* (2003).

Aktyvi profesorės veikla nesiriboja mokslu, tyrimais ir pedagogika, net akademinė aplinka. Profesorė E. Ulčinaitė kasmet dalyvauja daugelyje knygų pristatymų, parodų atidarymų, minėjimų, kultūrinių jubiliejų ir įvairiausių kitų renginių, tardama aiškų, žiniomis grįstą ir kiekvienam suprantamą bei naujai nuskambantį žodį tiek įvairiais senosios, tiek aktualiosios šių dienų kultūros klausimais. Ši veiklą rūpestį mokslo populiarinimu ir kultūros aktualijomis liudija daugybė straipsnių, pokalbių, recenzijų kultūrinėje spaudoje – „Metuose“, „Literatūroje ir mene“, „Šiaurės Atėnuose“, „Sietyne“, „Krantuose“, „Katalikų pasaulyje“, „Gimtajame žodyje“. Savo mokslinio darbo temas, problemas, rezultatus mokslininkė yra pristatiusi tiek Lietuvos, tiek užsienio konferencijose (Bolonijoje, Helsinkyje, Varšuvoje, Liuvene ir Antverpene, Gdanske, Pultuske, Volfenbiutelyje, Lunde), jos dėka palaikomi ryšiai su Lenkijos, Vokietijos, Italijos, Švedijos, kitų šalių tyrinėjimo centrais bei mokslininkais. Galiausiai minėtina dažnai moksliniu požiūriu nedėkinga, bet labai mokslo visuomenei reikalinga veikla įvairiose komisijose, mokslo ir mokslo administravimo institucijose: E. Ulčinaitė yra VU Senato narė – studijų komiteto pirmininkė, Lietuvos tūkstantmečio programos leidybos ekspertų komisijos pirmininkė, Kultūros ministerijos ekspertų komisijos narė, Lietuvos istorijos instituto, Lietuvių literatūros ir tatosakos instituto mokslo tarybų narė. Be dalyvavimo kitų mokslo leidinių redakcinėse kolegijose, šiuo metu ji yra ir VU mokslo darbų žurnalo „Literatūra“ vyriausioji redaktorė.

Tą tik labai apytikrė plačios profesorės veiklos apžvalga, tačiau tikėdamiesi, kad bus tolerantiškai atleista už tokį punktyriškumą, linkime dar turtingesnio gražių įvykių, kūrybinio gyvenimo periodo, sveikatos, ilgai puoselėtų sumanymų (tarp kitų – Sarbievijaus retorikos bei poetikos veikalų vertimo ir publikacijų) įgyvendinimo. *Plurimos annos, annos bonae valetudinis, annos laetos atque frugiferos!*

Mintautas Č i u r i n s k a s

Tomo Vyšniausko nuotrauka